

УДК 347.23:59

Ганна Крушельницька,*канд. юрид. наук,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТВАРИН

Стаття присвячена дослідженню проблеми здійснення права спільної власності на тварин як особливий об'єкт цивільних прав з огляду на його специфічність та одухотвореність. Аналізується наявне нормативно-правове регулювання порядку здійснення володіння, користування та розпорядження тваринами, що є у спільній власності. Обґрунтовується обов'язковість у разі поділу майна подружжя присудження кожній окремій тварині тільки одному із подружжя. Виокремлюються прогалини у чинному законодавстві у сфері правового регулювання спільної власності на тварин та пропонуються шляхи вирішення поставлених завдань.

Ключові слова: тварини; правовий режим речі; право спільної власності на тварин; поділ майна подружжя.

Постановка проблеми. В Україні тварини визнані особливим об'єктом цивільних прав, проте законодавець, за загальним правилом, поширює на них правовий режим речі, який не враховує специфічність особливостей тварин як живих одухотворених організмів. Відсутність у законодавстві України досконалого й узгодженого механізму здійснення права спільної власності на тварин породжує проблеми реалізації прав співвласників на належних їм тварин, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на недостатній стан здійснення наукових досліджень питання правового режиму тварин як особливого об'єкта права власності, окремі аспекти, пов'язані з проблематикою цієї статті висвітлювалися у працях українських та зарубіжних вчених. Зокрема, вивченню проблемних питань права власності на тварин присвячені дисертаційні дослідження О. А. Устименко «Тварини як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект)», Г. Л. Крушельницької «Тварини як особливий об'єкт цивільних прав» та Д. М. Луца «Тварини як об'єкт цивільних правовідносин». Низка теоретичних розробок із цієї теми міститься також у наукових роботах І. В. Спасиво-Фатєєвої, З. В. Ромовської, Є. О. Харитоновна, Д. Є. Захарова, В. В. Шеховцова, Є. Ф. Євсєєва. Водночас у вітчизняній цивілістиці питання здійснення саме спільної власності на тварин залишається поза увагою науковців та потребує окремого вивчення.

|| Саме тому **метою** цієї наукової роботи є теоретичне та практичне дослідження проблемних питань спільної власності на тварин.

Завданнями цієї статті є узагальнення основних підходів учених-цивілістів до проблематики відмежування тварин як об'єкта права власності від речей; дослідження порядку володіння, користування та розпорядження тваринами, що є у спільній власності; виявлення практичних проблем поділу майна подружжя,

до складу якого входять тварини; розробка пропозицій вдосконалення правового регулювання здійснення спільної власності на тварин.

Виклад основного матеріалу. Правове становище тварин у сучасному цивільному праві зазвичай розуміють однозначно: відповідно до ч. 1 ст. 180 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) тварини є, хоча й особливим, але об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, установлених законом. При цьому, як зазначають І. Д. Копайгора та Г. В. Іваненко, правовий режим речі є умовним і встановлюється насамперед для поведінки людей стосовно тієї чи іншої речі (чи майна), зокрема щодо порядку володіння, користування, способів і меж розпорядження речами [1, с. 147], тобто стосується тріади правомочностей власника.

Проте навіть з огляду на саме формулювання норми ч. 1 ст. 180 ЦК України очевидно, що законодавець не ототожнює тварину з річчю.

Так само і в доктрині цивільного права, зокрема, З. В. Ромовська, характеризуючи об'єкти права власності, зазначає, що, оскільки право власності є правом речовим, його об'єктами виступають тільки речі і тварини, тобто предмети матеріального світу, з приводу яких можуть виникати цивільні права та обов'язки [2, с. 72]. Такою ж є думка С. О. Сліпченка, який зауважує, що речі і тварини об'єднуються поняттям «матеріальні блага» [3, с. 67]. Таким чином, тварини не є різновидом речей та, навпаки, протиставляються їм.

Із вищенаведеною позицією погоджується також О. А. Устименко, яка зазначає, що, незважаючи на сукупність ознак, притаманних речі й одночасно характерних для тварини, остання все ж не є річчю в юридичному сенсі цього слова, оскільки має ознаки, яким річ не може відповідати. Під такою ознакою дослідниця має на увазі одухотвореність, тобто наявність духу або життя, тварини, яка визначила особливий характер правового регулювання її як об'єкта цивільних прав і зробила неможливим протав-

ляння знаку рівності між дефініціями «тварина» і «річ» [4, с. 128].

Поряд із одухотвореністю як головною ознакою тварин А. Н. Пузевич виділяє такі ознаки, які властиві тільки цьому об'єкту цивільних прав: 1) тварини є живими істотами, тобто вони відчують емоції, такі як негативні больові відчуття від зовнішніх подразників; 2) тварини можуть проявляти волю, яку вони реалізують через відчуття прив'язаності, що у деяких випадках виступає необхідною умовою для зміни суб'єктного складу правовідносин; 3) тваринам необхідно харчуватися, при чому органічними з'єднаннями, без регулярного вживання яких настає загибель; 4) тваринам властиві клички, що надає їм значимість [5, с. 78].

Слід зазначити, що влучною є думка відомого німецького правознавця Йозефа Колера, який хоча і не визнавав суб'єктивних прав тварин, проте допускав захист державою їхніх інтересів. При цьому він чітко розмежував суб'єктивне право та інтерес: суб'єктивне право має певного носія – правового суб'єкта, який здатний реалізувати своє право, тоді як інтерес не має такого самого зв'язку з особистістю. Інтерес може стосуватися і правових, і неправових суб'єктів, а право може охороняти такі інтереси побічно, протидіючи їх порушенню чи створюючи умови для їх розвитку [6, с. 196]. При цьому Йозеф Колер погоджувався, що ототожнення тварин із неживими речами слід вважати варварством, яке рано чи пізно має бути подолане подібно тому, як було подолано ототожнення рабів із речами.

Висловлені вище позиції дають підстави розглядати тварин в аспекті особливого одухотвореного об'єкта цивільних прав, що не позбавлений інтересів, які захищаються та охороняються державою. Саме тому не можна погодитися з позицією законодавця щодо поширення на тварин правового режиму речі, оскільки для особливого об'єкта має передбачатися й особливий правовий режим з урахуванням специфічних якостей тварин, зокрема того, що вони є живими, здатними відчувати і переживати біль та емоції.

Водночас відсутність у законодавстві України особливого правового режиму тварин як об'єкта цивільних правовідносин, а також невизначеність випадків, у яких на тварин не поширюється правовий режим речі, породжує низку проблем, що стосуються права власності на тварин. Зокрема, невирішеними залишаються питання здійснення права спільної власності на тварин.

Так, доцільно погодитися із Д. М. Луцем, який під правом власності на тварину пропонує розуміти право особи за власною волею, незалежно від волі інших осіб, володіти, користуватися та розпоряджатися твариною, відповідно до закону з урахуванням специфіки поводження з твариною [7, с. 11].

Звичайно, набагато краще бути власником будь-якого майна одноосібно, користуватися, розпоряджатися цим майном на свій розсуд та отримувати з нього дохід. Проте цивільним законодавством передбачено, що майно, яке є у

власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Вказані положення, очевидно, повинні поширюватися і на тварин як на особливий об'єкт цивільних прав. Зокрема, частинами 3, 4 ст. 368 ЦК України прямо передбачені випадки виникнення спільної сумісної власності на майно, набуте подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом, а також на майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

Статтями 358-372 ЦК України визначається порядок здійснення права спільної власності на об'єкти цивільних прав, проте з огляду на одухотвореність тварин та особливості їх суб'єктивних якостей, таких як наявність певного обсягу волі, здатність переживати емоції, біль, тощо, вказані правові норми не можуть беззастережно застосовуватися до тварин.

Відповідно до ст. 358 ЦК України право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою. Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю. Згідно зі ст. 369 ЦК України співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Так, стосовно порядку володіння твариною, то співвласники можуть домовитися про місце перебування тварини, у тому числі про те, в кого і на яких умовах буде перебувати тварина в літньому віці. Договором між співвласниками можуть передбачатися способи утримання тварини відповідно до частки у праві спільної часткової власності на тварину, зокрема витрати, пов'язані з годуванням тварини, з її ветеринарним та іншим обслуговуванням. Що стосується порядку користування твариною, то співвласники можуть домовитися про можливість використання тварини шляхом вилучення різноманітних корисних властивостей, пов'язаних із природними особливостями тварини, спільно або встановивши черговість. При цьому жоден зі співвласників не може вимагати виділу йому у натурі частки зі спільного майна (тварини), оскільки такий виділ є неможливим, тому існує право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки.

Відповідно до ч. 2 ст. 369 ЦК України розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників, якщо інше не встановлено законом. Що ж стосується розпорядження майном, що є у спільній частковій власності, то згідно зі ст. 361 ЦК України співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою. Водночас необхідно зауважити, що правомочність розпорядження полягає в юридичній можливості власника визначати фактичну і юридичну долю речі. Самостійне визначення співвласником юридичної долі його частки у праві власності на тварину шляхом передачі права власності іншій особі або через від-

мову від права на річ може бути виправдано у разі дотримання правил переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності. Проте визначення фактичної долі речі полягає, зокрема, і в зміні її фізичної сутності, що стосовно тварин може виявлятися, наприклад, у купіруванні вух та хвоста, каструванні, умертвінні тощо. Отже, беззастережне застосування ст. 361 ЦК України щодо самостійного розпорядження часткою у праві спільної часткової на тварину при визначенні фактичної долі тварини є недопустимим і потребує обов'язкової згоди усіх співвласників.

Якщо від тварини, що є у спільній власності, отриманий приплід, то він надходить до складу спільного майна, а дохід від його можливої реалізації ділиться між співвласниками пропорційно до їхніх часток у праві спільної власності. Виняток можуть становити випадки, коли приплід отримується у результаті укладення договору в'язки співвласниками репродуктивної тварини для використання її з метою отримання приплоду. У такому разі право власності на приплід виникає у заводчика, а співвласники репродуктивної тварини мають право на отримання у спільну власність одного аліментного народженого з приплоду за правом другого вибору [8, с. 148-150].

Таким чином, на підставі аналізу правових норм доходимо висновку, що законодавством передбачено договірний режим здійснення права спільної власності на тварин. Водночас, якщо співвласники не дійдуть спільної згоди щодо порядку володіння, користування та розпорядження тваринами, що є об'єктом спільної власності, то такий порядок має встановлюватися судом з урахуванням інтересів тварин. Тобто суд, визначаючи порядок здійснення права спільної власності на тварин, має враховувати ступінь доброзичливого ставлення до них, сприяння їх благау та покращенню якості їхнього життя.

Окремим проблемним питанням є припинення спільної сумісної власності на тварину у зв'язку з поділом спільного сумісного майна подружжя.

Зокрема, у жовтні 2017 року суспільний резонанс викликало рішення Соснівського районного суду міста Черкаси від 17 травня 2017 року у справі № 712/2218/17 про поділ спільного майна подружжя, згідно з яким суд вирішив «у порядку поділу спільного майна подружжя визнати за Особа_2 право власності на 1/2 ідеальну частину суки породи йоркширський тер'єр на ім'я Abigal de Pule, 4 серпня 2012 року народження, тавро № 232171 та визнати за Особа_1 право власності на 1/2 ідеальну частину суки породи йоркширський тер'єр на ім'я Abigal de Pule, 4 серпня 2012 року народження, чіп № 232171» [9]. Очевидно, обурення у суспільстві [10] викликало саме формулювання резолютивної частини рішення «визнати право власності на 1/2 ідеальну частину собаки», адже невідомо, яка із частин собаки є ідеальною і як юридично можливо визнати право власності тільки на частину тварини? Зрозуміло, що в цьому ви-

падку могло йтися тільки про частку в праві власності на тварину. Мотивуючи це рішення, суд вказав, що йоркширський тер'єр є спільним неподільним майном, щодо вартості якого сторони не можуть дійти згоди, і послався на постанову Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», де вказано, що «вирішуючи питання про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема неподільної речі, суди мають застосовувати положення частин 4, 5 ст. 71 СК щодо обов'язкової згоди одного з подружжя на отримання грошової компенсації та попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. За відсутності такої згоди присудження грошової компенсації може мати місце з підстав, передбачених ст. 365 ЦК, за умови звернення подружжя (одного з них) до суду з таким позовом (ст. 11 ЦК) та попереднього внесення на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми. У разі коли жоден із подружжя не вчинив таких дій, а неподільні речі не можуть бути реально поділені між ними відповідно до їх часток, суд визнає ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їх спільній частковій власності». Проте постанови Пленуму ВСУ з питань застосування законодавства – це не нормативно-правові акти, а різновид офіційних роз'яснень чинного законодавства, які не мають формально обов'язкової сили, отже не мають жодного пріоритету перед нормами ЦК та СК України.

Так, у ч. 2 ст. 71 СК України чітко та однозначно вказано, що неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Тобто єдиним винятком із правила щодо присудження неподільної речі тільки одному із подружжя є наявність домовленості подружжя.

Згідно з частинами 4, 5 ст. 71 СК України присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України (зокрема йдеться про ст. 365) та за умови внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. При цьому до випадків, передбачених ст. 365 ЦК України, коли згода одного з подружжя на присудження йому грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно не потрібна, належить неподільність речі, а також неможливість спільного володіння і користування майном. Тобто частини 4, 5 ст. 71 СК України не стосуються безпосередньо лише неподільних речей, правовий режим яких поширюється на тварин у разі поділу спільного майна подружжя.

Застосовуючи вказані правові норми СК України щодо поділу спільного майна подруж-

жа, до складу якого включаються тварини, необхідно звернути увагу, що норми цивільного законодавства поширюються не лише на домашніх, але й на сільськогосподарських, експериментальних, диких тварин [11, с. 8], свійських та інших тварин, що використовуються для господарських, наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілей [8, с. 6]. З огляду на їх різне призначення доцільно вважати, що правовий режим неподільних речей застосовується до домашніх і диких тварин, що перебувають у неволі чи напіввольних умовах, отже суд повинен присудити кожну з таких тварин одному з подружжя, а їх вартість має враховуватися під час присудження іншого майна другому з подружжя. Що стосується свійських та сільськогосподарських тварин, які використовуються для задоволення господарських потреб людини, зокрема для отримання продуктів та сировини тваринного походження, то кожна окрема тварина є неподільною і має присуджуватися одному з подружжя, водночас, якщо подружжя має у власності декілька сільськогосподарських тварин одного виду, що складають стадо, то таке стадо може бути поділене між подружжям відповідно до їхніх часток у спільному майні. Якщо ж ідеться про експериментальних тварин, що використовуються для проведення наукових дослідів та експериментів, то вони можуть прирівнюватися до речей для професійних занять та присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності.

Досить складним питанням є поділ спільного майна подружжя, до складу якого включаються домашні тварини. Так, наприклад, відповідно до положень законодавства Швейцарії, суд має враховувати інтереси домашньої тварини у разі розлучення подружжя і вправі залишити її з особою, яка здатна гарантувати їй краще утримання і піклування [12]. Оскільки будь-яка тварина – істота біологічна, власник має забезпечити її усім необхідним для існування. При цьому він піклується про забезпечення умов її утримання, враховуючи видову приналежність тварини, особливості її утримання (температурний режим, вологість повітря, освітлення, спеціальне місце утримання тощо), її екологічні та природні потреби. Утримання тварини потребує постійної участі людини [13, с. 22-29]. В умовах сьогодення домашні тварини можуть бути для людини не лише друзями, а й, як собаки-поводирі, – помічниками. Саме тому, визначаючи особу, якій належить присудити домашню тварину, суд має керуватися почуттям прив'язаності як співвласника до тварини, так і тварини до одного із співвласників. Для цього доцільно з'ясувати, з ким із співвласників тварина перебувала більше часу, хто ніс основні затрати з її утримання, займався її вихованням, вигулом, годуванням, щепленнями тощо. Що ж стосується поділу майна подружжя, до складу якого входить собака-поводир, то її доцільно відносити до майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка, за аналогією з речами індивідуального користування.

Висновки

1. Тварин належить розглядати в аспекті особливого одухотвореного об'єкта цивільних прав, наділеного власними інтересами, які захищаються та охороняються державою. Саме тому для тварин необхідно передбачити особливий правовий режим, з урахуванням їхніх специфічних якостей, зокрема того, що вони є живими, здатними відчувати і переживати біль та емоції.

2. Порядок володіння, користування та розпорядження тваринами, що є об'єктом спільної власності, має встановлюватися з урахуванням інтересів тварин, з урахуванням ступеня доброзичливого ставлення до них кожного із співвласників, сприяння блага тварин та покращенню якості їхнього життя.

3. Оскільки правомочність розпорядження полягає в можливості власника визначити не лише юридичну, але й фактичну долю тварини, зокрема і щодо зміни її фізичної сутності, наприклад, шляхом купірування вух та хвоста, кастрування тощо, положення ст. 361 ЦК України щодо самостійного розпорядження часткою у праві спільної часткової на тварину, при визначенні фактичної долі тварини не повинні поширюватися на право спільної часткової власності на тварин.

4. У разі поділу майна подружжя, до складу якого входять тварини, кожна окрема тварина присуджується тільки одному з подружжя. При цьому до уваги мають братися гарантії кожного з подружжя щодо кращого утримання, захисту та піклування про тварину.

Водночас питання здійснення права спільної власності на тварин залишається недостатньо дослідженим і законодавчо не врегульованим, що залишає можливість для подальшої розробки цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України : навчальний посібник / за ред. І. Д. Копайгори, Г. В. Іваненка, М. І. Панченка. – К. : Знання, 2005. – 583 с.
2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності : підручник / З. В. Ромовська. – К. : Алета ; ЦУЛ, 2011. – 246 с.
3. Сліпченко С. О. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України / С. О. Сліпченко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 66–68.
4. Устименко О. А. Концепція біоцентризму при визначенні правового статусу тварини як об'єкта цивільних прав / О. А. Устименко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». – 2016. – № 22. – С. 122-124.
5. Пузевич А. Н. Понятие и признаки животных как объекта гражданского права / А. Н. Пузевич // Юридическая наука. – 2011. – № 4. – С. 77–79.
6. Kohler J. Das Tier im Recht / J. Kohler // Gerichtssaal. – Berlin : Verlag von Wilhelm Hertz, 1892. – 196 с.

7. Луц Д. М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Д. М. Луц; Інст. держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2015. – 20 с.

8. Крушельницька Г. Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. Л. Крушельницька; Нац. академія внутр. справ. – К., 2014. – 219 с.

9. Рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 17 травня 2017 року по справі № 712/2218/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66662598>.

10. Понзель М. Г. Черкаський суд розділив собаку навпіл між подружжям [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу : http://protokol.com.ua/ru/cherkaskiy_sud_rozdiliv_sobaku_navpil_mig_podrugyam/.

11. Крушельницька Г. Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. Л. Крушельницька; Нац. академія внутр. справ. – К., 2014. – 19 с.

12. Gegenstand/ Sache/ Hausrat Hund? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hundezeitung.de/content/7398-Gegenstand-Sache-Hausrat-Hund>.

13. Захаров Д. Е. Животные как объекты гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Д. Е. Захаров. – Екатеринбург, 2010. – 207 с.

Статья посвящена исследованию проблемы права общей собственности на животных как особого объекта гражданских прав с учетом его специфичности и одухотворенности. Анализируется имеющееся нормативно-правовое регулирование порядка осуществления владения, пользования и распоряжения животными, пребывающими в общей собственности. Обосновывается обязательность при разделе имущества супругов присуждения каждого отдельного животного только одному из супругов. Выделяются пробелы в действующем законодательстве в сфере правового регулирования общей собственности на животных и предлагаются пути решения поставленных задач.

Ключевые слова: животные, правовой режим вещи, право общей собственности на животных, раздел имущества супругов.

The article is dedicated to the investigation of issues of the problem of the right of common ownership of animals as a special object of civil rights, taking into account its specificity and spirituality. The available legal regulation of the procedure for the exercise of possession, use and disposal of animals in common ownership, is analyzed. The necessity of the awarding of each individual animal to only one of the spouses when dividing the spouses' property is grounded. The shortcomings of the current law in the sphere of legal regulation of common property on animals are singled out and the ways of raised issues are proposed.

Key words: animals, legal regime of things; the right of common ownership of animals, division of property of spouses.

